

K politickej kultúre českého živnostenského hnutí. Historie Strany pokrokového a neodvislého živnostnictva českého (1903 – 1907)

PAVEL MAREK

On the Political Culture of the Czech Trade Movement: A History of the Progressive and Independent Czech Traders' Party

ABSTRACT: Czech historiography shows certain deficits in the sphere of interest in the topic of the political organization of the social class of traders, craftsmen and merchants at the turn of the 19th and 20th centuries. At the same time, the middle class is important for the stability of society. The processes of political differentiation taking place in the Czech lands since the 1890s affected this social class with an almost ten-year time lag. They were strongly affected by the consequences of the electoral reform of 1907, which meant a transition from a curial electoral system to elections based on universal suffrage. Almost all relevant political parties responded to the reform by setting up affiliated organizations for traders. Part of the trade movement rejected the behaviour of political parties and, as an alternative to it, followed the principle of an estates organization for a long time. It sought to establish a political party, the membership base of which would consist exclusively of members of the trade estate. The consequence of these processes was the organizational and political fragmentation of traders and the emergence of political competition perceived as a weakening in the promotion of small-scale production interests. We consider the establishment of the Progressive and Independent Czech Traders' Party (*Strana pokrokového a neodvislého živnostnictva českého*) to be the first attempt to form an estates political party of traders. It appeared in the political system of Bohemia for a short time from 1903 to 1907. It was an honorary-type political party (or a pre-party formation), whose membership base mainly came from the territory of southern Bohemia, although its ambitions extended to expanding its scope to the entire territory of the country. It presented the economic programme of Czech traders and wanted to take a leading position within the trade movement. It declared the main goal of its activity to be the representation of traders at the Bohemian Diet and the Imperial Council through deputies professionally associated with the small-scale producers' class, while their political profile was not yet a decisive criterion for their selection. The organizers of other estates political parties of traders, established after 1907 and operated in the period before the First World War, drew on the experience of the party. The failure of the Progressive and Independent Czech Traders' Party strengthened the process of seeking political identity in parties.

Keywords: Bohemia, 20th century, political parties, middle class, traders, political differentiation

Úvod

Česká historiografie má v zájmu o postižení role středních vrstev (middle class)¹ v české společnosti v časovém období prodlouženého 19. století přece jen určité mezery. Nemáme na mysli problematiku samotného rozvrstvení (sociální skladby) společnosti. Úspěšně reflektuje význam tzv. staré (živnostníci, řemeslníci, obchodníci, malí podnikatelé) a nové (zaměstnanci, úředníci, příslušníci inteligence) střední třídy jak pro stabilitu občanské společnosti, tak její roli v ekonomice.² Chceme poukázat na tematiku zapojení vrstvy malých podnikatelů do veřejného, resp. politického dění v období, kdy vrcholila etapa formování novodobého českého národa³ provázená od 90. let 19. století procesy politické diferenciaci společnosti, které ústily do vzniku nových politických stran.⁴ Geneze i historie těchto politických seskupení je v současné době zpracována v přehledových pracích i monograficky na solidní úrovni.⁵ Naopak problematika politizace živnostenského hnutí a vzniku stavovských politických stran, jejichž členskou základou tvořili příslušníci starého městského středního stavu, tvoří spíše výjimku. V tomto případě můžeme hovořit pouze o prvních nábězích a zmapování problematiky.⁶

Proto naše pojednání jako nová sonda do tematiky politizace českého živnostenského hnutí na počátku 20. století usiluje o postižení postojů živnostenského hnutí k problematice politické diferenciaci společnosti, o zjištění jeho politických preferencí a chování v politickém systému prostřednictvím evokace historie první stavovské politické strany živnostníků v Čechách, kterou byla Strana pokrokového a neodvislého živnostnictva českého. Chceme zachytit procesy geneze a zániku strany a jejích organizačních proměn. Analyzujeme programové postuláty a ambice strany prosadit se jako vůdčí síla stavovského živnostenského hnutí. Řešíme poku-

¹ ŠANDEROVÁ, Jadwiga. *Sociální stratifikace: problém, vybrané teorie, výzkum*. Praha : Karolinum, 2000, s. 9 – 27; ŠANDEROVÁ, Jadwiga. Hlavní proudy teorie a výzkumu sociální stratifikace. In ŠUBRT, Jiří a kol. *Soudobá sociologie, 2. Teorie sociálního jednání a sociální struktury*. Praha : Karolinum, 2008, s. 277 – 308; GIDDENS, Anthony – SUTTON, Phillip W. *Sociologie*. Praha : Argo, 2013, s. 395 – 436; KREJČÍ, Oskar. *Kniha o volbách*. Praha : Victoria Publishing 1994, s. 90 – 112.

<[https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Stratifikace_soc%C3%A1ln%C3%AD_\(MSgS\)](https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Stratifikace_soc%C3%A1ln%C3%AD_(MSgS))> [28. 1. 2021]; <https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/407670/mod_resource/content/1/Soci%C3%A1ln%C3%AD%20stratifikace%20a%20soci%C3%A1ln%C3%AD%20mobilita.pdf> [28. 1. 2021].

² Srov. např. HLAVAČKA, Milan a kol. *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době*. Praha : Historický ústav, 2014, s. 277 – 403; MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781 – 1914*. Praha : Karolinum 2010, s. 213 – 281.

³ Srov. např. KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914*. Praha : Argo, 1996, s. 83 – 196; URBAN, Otto. *Česká společnost 1848 – 1918*. Praha : Svoboda, 1982, s. 518 – 573.

⁴ MALÍŘ, Jiří. Systém politických stran v českých zemích do roku 1918. In MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol. *Politické strany, 1. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*. Brno : Doplněk, 2005, s. 17 – 57.

⁵ Zde odkazujeme na shora citovanou dvousvazkovou monografii Politické strany, v níž autoři studii o těchto politických stranách uvádějí další literaturu, jak knižní, tak časopiseckou. Srov. dále TOMESŠ, Josef. *Nás bylo málo jen, než přišly tisíce...: Česká strana státoprávně pokroková (1908 – 1918)*. Praha : Academia, 2018.

⁶ Srov. MAREK, Pavel. *Politicko-organizační aktivity českých městských středních vrstev v letech 1918 – 1938*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1996, s. 14 – 45; MAREK, Pavel. K založení živnostenské strany na Moravě. In *Časopis Maticy moravské*, 1983, roč. 102, č. 1 – 2, s. 55 – 70; MAREK, Pavel. Počátky politizace českého živnostenského hnutí. In *Pocta Josefu Polišenskému*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1996, s. 113 – 118.

sy strany prosadit stavovské zájmy prostřednictvím vlastní reprezentace na říšské a zemské úrovni.

Limitujícím faktorem našeho úsilí je absence archivního materiálu umožňujícího detailní analýzu vnitrostranických poměrů. Nedochovaly se ani osobní fondy vůdčích osobností strany, které by tuto ztrátu suplovaly. Proto se text příspěvku opírá o využití tištěných pramenů, resp. o dobový tisk, noviny vydávané živnostenskými institucemi a organizacemi, a dobových brožur. Omezený rozsah příspěvku neumožňuje téma vyčerpat v celé jeho šíři.

Protostranická organizace, honorační politická strana nebo svazové ústředí?

Zformování první stavovské politické organizace v Čechách nazvané Strana pokrokového a neodvislého živnostnictva českého v letech 1903 – 1905 se jeví jako výsledek dlouholetých diferencí převážně jihočeského živnostnictva s pražskou Zemskou jednotou řemeslnických a živnostenských společenstev v Čechách ve věcech organizační koncepce výstavby živnostenského hnutí, jeho politického směřování a taktiky prosazování stavovských požadavků.⁷ Analýza vnitřních struktur strany, jejíž ústředí se nacházelo na jihu Čech v Českých Budějovicích, nastoluje otázku, zda je označení organizace jako politické strany namístě. Ukazuje se, že pod tímto názvem se ve skutečnosti skrývalo ústředí pro řízení organizačního svazu složeného ze tří subjektů. Prvním z nich byl spolek nazvaný Zemská rada řemeslnictva a živnostnictva Království českého.⁸ Záhy se k němu připojil jako druhá korporace spolek Politický klub pro Plzeň a okolí⁹ a později třetí subjekt Zemský politický klub řemeslnictva a živnostnictva Království českého v Českých Budějovicích.¹⁰ Ambice těchto organizací sahaly vedle vybudování pevných organizačních struktur v prvé řadě k přípravě uceleného programového dokumentu, který by shrnul a systematizoval takové základní hospodářské požadavky řemeslníků a živnostníků, jejichž splnění směřovalo k zajištění prosperity jejich podnikání v podmínkách střetu mezi velkovýrobou a malovýrobou. Do života měly vstoupit jako součást zákonů přijatých na zemském sněmu a na říšské radě. Proto organizace usilovaly o získání politické reprezentace v podobě říšských a zemských poslanců pocházejících z řad řemeslníků a živnostníků. Zvolená organizační forma svazu původně naplňova-

⁷ Srov. např. V zájmu pravdy a věci spravedlivé. In *Český řemeslník*, 23. 1. 1902, roč. 6, č. 2, s. 4 – 5; Pro poctivost a shodu. In *Jihočeský živnostník*, 14. 3. 1903, roč. 3, č. 11, s. 2; Pravdě průchod. In *Český řemeslník*, 5. 3. 1903, roč. 7, č. 5, s. 4 – 5; Obrana. In *Český řemeslník*, 30. 4. 1904, roč. 7, č. 9, s. 2 – 8; Odpověď k obraně. In *Jihočeský živnostník*, 9. 5. 1903, roč. 3, č. 19, s. 3 – 4.

⁸ Zemská živnostenská rada království Českého. In *Živnostenský obzor*, 24. 10. 1903, roč. 1, č. 4, s. 1; Prvá řádná valná hromada Zemské živnostenské rady království Českého. In *Živnostenský obzor*, 4. 3. 1904, roč. 4, č. 9, s. 1 – 2; Krátký nástin vývinu pokrokových, neodvislých a programových snah v království Českém. In *Živnostenský obzor*, 12. 8. 1904, roč. 4, č. 32, s. 2 – 3.

⁹ PAŠEK, Václav. Organizace plzeňského živnostnictva před 20 lety. In *Živnostnicko-obchodnické rozhledy*, 6. 3. 1924, roč. 7, č. 10, s. 2 – 3; KAVAN, František. Zápas o Plzeň živnostenskou. In *Reforma*, 18. 9. 1925, roč. 7, č. 218, s. 2 – 3; Stanovy Klubu živnostníků pro Plzeň a okolí. In *Plzeňský živnostník*, 17. 1. 1903, roč. 2, č. 3, s. 1 – 2; Ustavující schůze Klubu živnostenského pro Plzeň a okolí. In *Plzeňský živnostník*, 11. 4. 1903, roč. 2, č. 15, s. 1; Ustavující valná schůze Živnostenského klubu v Plzni. In *Jihočeský živnostník*, 11. 4. 1903, roč. 3, č. 15, s. 1.

¹⁰ Ustavující valná hromada Zemského politického klubu království Českého. In *Živnostenský obzor*, 2. 12. 1905, roč. 5, č. 48, s. 2.

la vízi o vzniku politických klubů živnostníků v hlavních střediscích stavovského hnutí v Čechách, které zastřeší živnostenská rada řízená politickou stranou.¹¹ Tento organizační hybrid však zůstal pouze v zárodečné podobě a celý koncept procházel vývojem, měnil se, a nakonec nebyl ve svém celku uveden do života. Strana pokrokového a neodvislého živnostnictva působila jako zastřešující ústředí volného seskupení stavovských subjektů, jednotlivců, spolků a ad hoc vzniklých organizací. Propojovala je a plnila roli ideového a řídicího centra, které však nemělo přesně vymezené kompetence umožňující přímo, mocensky zasahovat do vnitřního vývoje jednotlivých, ve straně soustředěných složek. Jako přechodný organizační útvar byla v politickém proudu živnostenského hnutí poměrně rychle překonána a další živnostenské politické strany vznikaly už jako volná sdružení mimo dikci spolkového zákona. Dilema vyvolané formální podobou strany nás vedle k závěru, že se jednalo o protostranický nebo prestranický útvar, jehož vystupování se však fakticky nelišilo od chování klasické honorační politické strany, a za politickou stranu byla také současníky označována.

Procesy formování strany

Strana pokrokového a neodvislého živnostnictva byla založena ve dvou časových fázích. Poprvé neoficiálně v Českých Budějovicích 3. října 1903 pod hlavičkou Zemské rady řemeslnictva a živnostnictva Království českého jako regionální organizace usilující o vybudování strany v zemském měřítku. Jednalo se o výsledek několika organizačních proměn místních a regionálních živnostenských spolků (Živnostenské rady v Českých Budějovicích, Živnostenské rady řemeslnictva a živnostnictva pro jihozápadní část Království českého¹²) a připojili se k ní jednotlivci, společenstva a živnostenské spolky z teritoria jižních Čech. Podruhé, oficiálně byla založena na třetím sjezdu důvěrníků strany 10. září 1905 v Plzni poté, co se podařilo překonat krátkodobý rozchod s Politickým klubem pro Plzeň a okolí a volně ho integrovat do organizačních struktur strany. Na sjezdu došlo k doplnění stranického programu a k dořešení organizačních záležitostí. Strana rozšířila svou působnost na celé území Čech. Vznikl Zemský politický klub řemeslnictva a živnostnictva Království českého se sídlem v Českých Budějovicích, který se stal vedle Zemské rady řemeslnictva a živnostnictva Království českého druhou páteří organizací strany. Vedení strany ho pověřovalo řešením otázek politické povahy, zatímco Zemskou radu řemeslnictva a živnostnictva využívalo jako platformy pro jednání o problémech hospodářského rázu. Proces ustavení strany řídili řemeslníci mistři a funkcionáři živnostenských společenstev uplatňující se na půdě Zemské rady řemeslnictva a živnostnictva Jan Pařízek, Josef Tibitzl, Jan Pech, Karel Melzer, Vojtěch Rothbauer, Vojtěch Chmelík, Blažej Schättinger aj., zdá se však, že z organizačního hlediska byl hybnou silou mladý a ambiciózní redaktor Julius Tvrzník (1875 – 1950)¹³ ve

¹¹ Činem k vytknutému cíli. In *Plzeňský živnostník*, 13. 6. 1903, roč. 2, č. 25, s. 1.

¹² Konference Živnostenské rady v Českých Budějovicích. In *Jihočeský živnostník*, 4. 7. 1903, roč. 3, č. 27, s. 1; Poradní konference plzeňského Klubu živnostníků s Radou živnostenskou v Českých Budějovicích. In *Plzeňský živnostník*, 4. 7. 1903, roč. 2, č. 27, s. 1; Valná hromada Živnostenské rady řemeslnictva a živnostnictva pro Jihozápadní Čechy. In *Živnostenský obzor*, 10. 10. 1903, roč. 1, č. 3, s. 1 – 2.

¹³ Julius Tvrzník. In *Živnostenské rozhledy*, 13. 2. 1919, roč. 2, č. 7, s. 3.

funkci tajemníka, a po jeho boku se postupně prosazoval kameník a sochař Emanuel B. Trčka (1873 - 1932).¹⁴ Mezi plzeňskými živnostníky zaujímal vedoucí pozici lakýrnický mistr Josef Kašpar.

Vzhledem ke skutečnosti, že strana nevznikla najednou, její ústředí procházelo z personálního hlediska zásadními obměnami. V počáteční fázi do roku 1905 stranu řídili funkcionáři volení z členské základny Zemské rady řemeslnictva a živnostnictva. Vytvořili zemské zastupitelstvo, v jehož čele stál předseda Zemské rady. Formálně svolával stranické sjezdy, z nichž vycházely impulzy pro činnost jednotlivých vnitřních složek spolku či organizace. Po oficiálním založení strany se její vůdčí silou stal Zemský politický klub, stranu řídil jeho předseda, a zemské zastupitelstvo tvořili živnostníci pocházející z obou spolků (jejich výkonných výborů), mezi nimiž nacházíme také důvěrníky strany jako relativně početný a významný článek spojující ústředí s jednotlivými složkami, regiony a místy. Byli navázáni na sekretariát strany nacházející se v Českých Budějovicích, který byl obrazně řečeno srdcem strany a v praxi koordinoval aktivity všech složek sdružených ve straně.

Pohled do stanov Zemské rady řemeslnictva a živnostnictva na instrukce týkající se vnitřní podoby spolku odkrývá poměrně složitou, až nepřehlednou síť různých organizačních článků, odborů, okresních sdružení a skupin uspořádaných v podstatě teritoriálně, podle politických okresů nebo jiných územních zásad, a věčně do sborů na základě spojení řemesel do sedmi příbuzných skupin (řemesla oděvní, potravní, stavební, dřevozpracující, kovozpracující, umělecká, smíšená). Cílem bylo umožnit každému řemeslníkovi podílet se na práci spolku a zohlednit přitom všechna specifika vyplývající z místa působení i řemeslné kvalifikace. Jednotící prvek představovala valná hromada spolku konaná dvakrát ročně, která na rok volila předsedu a místopředsedu dvacetičlenného výkonného správního výboru, jeho členy a náhradníky. Ten úzce spolupracoval s výkonným výborem poradním tvořeným členy správního výboru a funkcionáři jednotlivých organizačních frakcí. Svě vlastní správní orgány měl každý z útvarů vzniklých podle teritoriálních nebo věcných zásad organizace spolku. Předseda Zemské rady řemeslnictva a živnostnictva vedl nejen všechny schůze obou výborů, ale také výroční a členské schůze jednotlivých organizačních článků a ustavující schůze řemeslných skupin.¹⁵

Do jaké míry se podařilo organizační zásady pro vznik vnitřních struktur spolku, koncipované na demokratických principech, uvést do praxe, je obtížné posoudit, neboť jednak se nejednalo o závaznou instrukci, ale pouze o doporučení pro případ vhodných podmínek, a také tomu brání krátkodobost působení spolku i nedostatek pramenného materiálu.

Stanovy Zemského politického klubu řemeslnictva a živnostnictva jsou ve srovnání s partnerskou organizací značně jednodušší a směřují k vytvoření klasické spolkové organizace s každoroční valnou hromadou a devítičlenným výkonným správním výborem, který řídil starosta klubu ve spolupráci se dvěma náměstký, tajemníkem, zapisovatelem, účetním, pokladníkem, správcem domu a archivářem.

¹⁴ Vyučený kameník a sochař, v l. 1920 - 1932 senátor Národního shromáždění za Československou živnostensko-obchodnickou stranu středostavovskou, v l. 1929 - 1932 místopředseda senátu. Smrt bývalého senátora E. Trčky. In *Národní listy*, 20. 12. 1932, roč. 72, č. 247, s. 2.

¹⁵ Stanovy Živnostenského řemeslnického spolku. In *Jihočeský živnostník*, 8. 8. 1903, roč. 3, č. 32, s. 1 - 2.

Výkonný správní výbor jmenoval důvěrníky působící v různých lokalitách jako své zpravodaje. Stejně jako v případě Zemské rady vztah k ústředí strany není ve stanovách definován.¹⁶

Programová základna strany

V procesu postupného konstituování Strany pokrokového a neodvislého živnostnictva sehrál rozhodující roli její první sjezd v Českých Budějovicích, konaný ve dnech 14. a 15. srpna 1904.¹⁷ Deklaroval se sebevědomě jako výraz vůle 50 000 živnostníků. Jeho účastníci myšlenku vzniku stavovské politické strany jako protiváhy Zemské jednoty řemeslnických a živnostenských společenstev nejen vřele doporučili, ale především zpracovali její program jako důkaz toho, že strana je připravena hájit a prosazovat požadavky řemeslnictva a živnostnictva v celé jejich šíři, v promyšleném a propracovaném komplexu, v politické, hospodářské, sociální a kulturní sféře, tedy kvalitativně lépe, než se o to prý dosud pokouší Zemská jednota. Jeho autory byli řemeslníci mistři a funkcionáři živnostenských společenstev Bedřich Felcman, Jan Rosenkranz, Antonín Zajíček a Karel Charvát. Program je souhrnem 146 časově aktuálních požadavků, potřeb a představ malých a drobných podnikatelů směřujících k jejich ochraně před velkovýrobou a k vytvoření podmínek pro rozvoj malovýrobních hospodářských podniků.¹⁸ Postuláty vznikly s cílem předložit je k realizaci českému zemskému sněmu. Autoři programu předpokládali, že většina požadavků bude uvedena do života prostřednictvím zemských zákonů, případně budou přeneseny na půdu říšské rady. Zatímco v okruhu sympatizantů byl program přijat s nadšením jako první ucelený programový dokument živnostenského hnutí v Čechách, opozice z řad Zemské jednoty ho přijala kriticky a oprávněně poukazovala na rozpornost některých postulátů (např. požadavek na zřízení ministerstva s potřebou regionálního řízení) a zpátečnictví např. v oblasti školství (zkrácení školní docházky).¹⁹

Do politické části programu se promítly zejména dobové postuláty českého národního hnutí (uplatnění zásad historického státního práva, jazyková rovnoprávnost češtiny s němčinou, zavedení všeobecného hlasovacího práva na říšskou radu i zemský sněm, zřízení čtvrté kurie pro obecní volby, realizace idejí slovanské vzájemnosti, svoboda náboženského vyznání, úprava spolkového a tiskového zákona atd.). Za zvláštní zmínku stojí myšlenka konstituování jednotné české politické strany, která by tvořila protiváhu německého živlu v českých zemích, reprezentovala zájmy českého národa vůči vládě a sloučila všechny společenské vrstvy a zájmové skupiny do jednoho celku.

¹⁶ Stanovy Zemského politického klubu řemeslnictva a živnostnictva království Českého. In *Živnostenský obzor*, 2. 2. 1906, roč. 6, č. 5, s. 2.

¹⁷ Prvý manifestační sjezd pokrokového živnostnictva. In *Plzeňský živnostník*, 4. 8. 1904, roč. 3, č. 31, s. 1; 15. 9. 1904, roč. 3, č. 37, s. 1 - 2; Živnostenský sjezd v Českých Budějovicích. *Budivoj*, 16. 8. 1904, roč. 11, č. 66, s. 1 - 2; Prvý sjezd programového a pokrokového živnostnictva. In *Živnostenský obzor*, 19. 8. 1904, roč. 4, č. 33, s. 1 - 4. V r. 1905 strana vykazovala 15 000 členů a 1 000 důvěrníků.

¹⁸ Živnostenský program pokrokového, programového a neodvislého živnostnictva. In *První manifestační sjezd neodvislého pokrokového a programového živnostnictva v Českých Budějovicích*. České Budějovice: vl. n. 1904, s. 7 - 17.

¹⁹ Dva sjezdy. In *Český řemeslník*, 28. 9. 1904, roč. 8, č. 20, s. 5.

Zatímco pasáže týkající se politického směřování strany zůstaly v obecné rovině, hospodářská část jako jádro programu reprezentovala rozsáhlou tříšť dílčích dobových požadavků živnostnictva, které směřovaly k vybudování státní ochranné politiky a k všestranné podpoře malovýroby ohrožované tovární velkovýrobou. Vedle daňové reformy, subvencování, poskytování úvěrů (zřízení Živnostenské banky), nejlépe bezúročných, a rozvoje družstevnictví byl velký důraz položen na vydání další novely živnostenského řádu z roku 1859. Existovala představa, že vznikne jednotný živnostenský zákoník zahrnující všechny změny a doplňky živnostenského řádu z let 1883, 1885, 1897 a 1902 a novelu zákona o obchodu s potravinami a některými užitnými předměty z 18. ledna 1896. Velká část programu se týkala řízení malovýroby. V malé flexibilitě a v chybách organizačního rázu jeho autoři viděli jednu z hlavních příčin problémů vznikajících v živnostenské sféře. Proto žádali zřízení ministerstva řemesel a živností. Ve správních orgánech na úrovni státu, země, okresů a obcí chtěli ustanovit odborné referenty pro živnostenské záležitosti, kteří by pomáhali živnosti chránit a rozvíjet. Hodně naději spojovali s projektem reorganizace Zemské živnostenské komise jako poradního orgánu Zemského výboru. Počítali s novou volbou jejích členů, přičemž část z nich měla disponovat mandátem živnostenských a obchodních svazů. Velkou váhu autoři programu přikládali rovněž projektu vzniku Zemské živnostenské rady pro Království české jako obdoby Zemědělské rady, která měla posílit požadavek autonomie živnostenské sféry v rámci země a současně se stát ústředím všech živnostenských společenstev a živnostenských spolků vzniklých na bázi spolkového zákona.

Poměrně detailně program rozpracovával problematiku školství (např. požadavek zkrácení základní školní docházky a posílení důrazu na výchovu kladného poměru k řemeslné výrobě), zvláště živnostenského, péči o učňovský dorost, a sociálního zabezpečení řemeslníků rozvojem všech typů pojištění (nemocenského, úrazového, invalidního, starobního).²⁰

Chování strany v politickém systému

Strana pokrokového a neodvislého živnostnictva s ohledem na svou marginálnost vstupovala do politického systému téměř výhradně prostřednictvím svého tisku a voleb. V r. 1903 v doplňovacích volbách na říšskou radu podpořila ve volebním okrese Plzeň²¹ stavitele, příslušníka radikálně pokrokové strany Václava Paška (1866 – 1955)²² a v kurii venkovských obcí v obvodu Německý Brod – Polná – Humpolec sládku a nájemce pivovaru Jindřicha Volence (1864 – 1942).²³ O rok později volí-

²⁰ Ustavení politického a národohospodářského programu živnostnictva. In *Živnostenský obzor*, 26. 8. 1904, roč. 4, č. 34, s. 2 – 3; 2. 9. 1904, roč. 4, č. 35, s. 1 – 2.

²¹ Volba říšského poslance za královské město Plzeň. In *Národní listy*, 15. 12. 1903, roč. 43, č. 342, s. 2. – Pašek soupeřil s mladočechem, profesorem reálky Josefem Čiperou (1850 – 1911) a sociálním demokratem Gustavem Habrmanem (1864 – 1932). Srov. ŘEHÁČEK, Karel. Plzeňský učitel a menšinový politik Josef Čipera. In *Časopis Společnosti přátel starožitnosti*, 2010, roč. 118, č. 1, s. 26 – 32; ŠLEHOFER, Lukáš. *Gustav Habrman. Cesta sociálního demokrata od anarchismu k revizionismu*. Praha: Ústav českých dějin FF UK, 2009. Dostupné na internete: <<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/79921/?lang=en>> [5. 2. 2021].

²² <<https://pam.plzne.cz/stavitel/110-josef-a-vaclav-paskovi>> [5. 2. 2021].

²³ K volbám na Plzeňsku a Německo-Brodsku. In *Živnostenský obzor*, 11. 12. 1904, roč. 1, č. 11, s. 1.

la v městské kurii ve volebním okrese Beroun – Hořovice – Příbram hostinského a starostu Berouna, mladočecha Josefa Horáka.²⁴ Ani jeden ze zmíněných kandidátů se nedostal alespoň do druhého kola.

Velké naděje ve straně vzbudila reforma volebního řádu z r. 1907. Přejít od kuriového volebního systému k volbám na základě všeobecného hlasovacího práva ve straně vyhodnotili jako přiblížení reálné možnosti zisku vlastního zastoupení na říšské radě. Hned v polovině roku 1906 vedení strany iniciovalo vyjednávání o společném postupu ve volbách s agrární stranou. Výběr partnera zdůvodnilo stavovským charakterem obou subjektů a tvrzením o existenci vzájemných sympatií založených na ideji stavovství. Stoupenci kooperace tvrdili, že zájmy obou stran se nekříží, živnostníci jako městská a agráři jako venkovská strana se orientují na odlišné voliče.

Vyjednávání živnostníků s agrární stranou proběhlo v podstatě ve třech časových fázích. V počátečním období vstřícní agráři kooperaci podmínili splněním dvou základních podmínek. 1) Venkovské volební obvody obsadí výhradně kandidáti agrární strany a živnostníci je všude podpoří. Na oplátku v městských volebních okresech budou kandidovat pouze lidé vybraní živnostenskou stranou a zemědělci je upřednostní nejen před uchazeči o mandát s podporou jiných politických stran, ale také před kandidáty delegovanými Ústředním volebním výborem živnostenským pro Království české, za nímž stála Zemské jednota řemeslnických a živnostenských společenstev, resp. mladočeská strana. 2) Živnostenská strana se musí stát mluvčím všech řemeslníků a živnostníků v zemi. Dosud je pouze reprezentantem zájmů starého středního stavu z regionu jižních Čech.

Už podzimní měsíce roku 1906 však ukázaly, že podmínky tlumočené agrárními předáky Karlem Práškem (1868 – 1932)²⁵ a Antonínem Zázvorkou (1866 – 1937)²⁶ přesahovaly reálné možnosti a vliv Strany pokrokového a neodvislého živnostnictva. Pokusila se sice o vytvoření živnostenského bloku ze stoupců politizace živnostnictva z oblasti jižních, západních a středních Čech, avšak koaliční pražská dohoda z 20. srpna 1906 neměla dlouhého trvání.²⁷ Když totiž předáci kladenské České strany živnostenské zjistili, že pakt má posloužit agrární straně k ovládnutí českého venkova, z živnostenského bloku okamžitě vystoupili a s některými dalšími subjekty podpořili aktivitu Ústředního volebního výboru živnostenského pro Království české. Vedení Strany pokrokového a neodvislého živnostnictva na zvrát

²⁴ Řemeslníci a živnostníci. In *Živnostenský obzor*, 1. 4. 1904, roč. 4, č. 13, s. 1; KAMELSKÝ, Jan. Úvahy o poslední volbě poslance do říšské rady za města: Beroun, Hořovice, Příbram atd. In *Středočeský živnostník*, 28. 4. 1904, roč. 3, č. 16, s. 1 – 2.

²⁵ KOPÁČEK, Petr. Politické působení Karla Práška v letech 1901 – 1918. In: *Moderní dějiny*, 2005, roč. 13, č. 1, s. 29 – 119.

²⁶ LUFT, Robert. Antonín Zázvorka. In LUFT, Robert. *Parlamentarische Führungsgruppen und politische Strukturen in der tschechischen Gesellschaft*, Bd. 2. München : Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2012, s. A429 – A431.

²⁷ Konference stavovských živnostenských organizací českých v Praze. In *Živnostenský obzor*, 24. 8. 1906, roč. 6, č. 32, s. 5; K organizaci živnostenské. In *Národní listy*, 23. 8. 1906, roč. 46, č. 232, s. 4; Strana pokrokového živnostnictva v Čechách. In *Moravský živnostník*, 1. 9. 1906, roč. 5, č. 9, s. 80; Valná hromada Sdružení českých živnostníků pro království České se sídlem na Kladně. In *Středočeský živnostník*, 17. 2. 1907, roč. 6, č. 7, s. 1 – 2.

reagovalo pokusem získat pro myšlenku spolupráce s agrárníky Zemskou jednotu řemeslnických a živnostenských společenstev. Zdlouhavé vyjednávání bohaté na peripetie nakonec ztroskotalo. Východisko z krize bylo nalezeno v obnově jednání s agrární stranou. Odezvu zemědělců lze sice označit za kladnou, ovšem vyjednávací pozice živnostenské strany byla ve srovnání s první fází konferencí podstatně jiná. Musela akceptovat, že dohoda s agrárníky zahrnovala také pakt se Společným výborem české státoprávní koncentrace zastřešujícím Českou stranu národně sociální, Českou stranu radikálně pokrokovou a Státoprávně radikální stranu.

Zemský výkonný volební výbor Království českého Strany pokrokového a neodvislého živnostnictva, vedený Emanuelem Trčkou, pro volby do říšské rady sestavil vlastní kandidátní listinu. Zařadil na ni 14 uchazečů o poslanecký mandát.²⁸ Profesně se jednalo v zásadě o řemeslníky a živnostníky. Z hlediska jejich politického profilu šlo o reprezentanty vzniklé koalice. Stranu pokrokového a neodvislého živnostnictva na kandidátce zastupovali politikové stojící u jejich počátků jako např. Blažej Schättinger, František Kovář, Julius Tvrzník a Emanuel Trčka. Z uchazečů uvedených na kandidátce získali mandát pouze dva, agrárník Josef Dürich (1847 – 1927)²⁹ a národní sociál PhMr. František Žemlička (1867 – 1945).³⁰ Strana pokrokového a neodvislého živnostnictva je vydávala za své mluvčí, zástupce a reprezentanty.³¹

Rozbor rétoriky provázející volební kampaně živnostenské strany budí dojem o existenci dvou odlišných fází v jejím taktickém postupu. Zatímco v období bezprostředně následujícím po založení při doplňovacích volbách jako by sázela na samostatnou kandidaturu svých politiků (živnostenských) a odmítala vyjednávání a tvorbu koalic s jinými politickými stranami, po získání prvních zkušeností tuto strategii přehodnotila a v řádných říšských a zemských volbách se pokoušela získat poslance ve spolupráci se svými politickými konkurenty.

Hlubší analýza problematiky voleb v rámci živnostenského hnutí však ukazuje něco jiného. Ve skutečnosti docházelo ke srážce dvou částečně odlišných modelů volební strategie živnostenské strany a Zemské jednoty řemeslných a živnostenských společenstev. Obě organizace se shodovaly v tom, že kandidáty poslanectví je nezbytné vybírat z řad živnostníků, příslušníků starého středního stavu, resp. politiků, kteří jsou s tímto prostředím nějakým způsobem spjatí. Stejně tak byly přesvědčeny o nutnosti spolupracovat ve volbách s občanskými politickými stranami. Předáci živnostenské strany si uvědomovali, že jako rodičí se organizace nemají na prosazení vlastního kandidáta dostatek sil. Zemská jednota reflektovala, že je nepolitickou organizací a zasahovat do politického života jí nepřisluší. Konsensus panoval také v tom, že zvolení živnostnější poslanci vytvoří v říšském nebo zemském parlamentu společný poslanecký klub, který bude na politické scéně prosazovat

²⁸ Českému živnostnictvu. In *Živnostenský obzor*, 19. 4. 1907, roč. 7, č. 16, s. 1.

²⁹ DÜRICH, Jiří. *Vítěz, který prohrál: poslanec Josef Dürich*. [Česko] : J. Dürich, 2009.

³⁰ LUFT, Robert. František Žemlička. In LUFT, Robert. *Parlamentarische Führungsgruppen und politische Strukturen in der tschechischen Gesellschaft*, Bd. 2. München : Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2012, s. A433 – A434.

³¹ Po boji. In *Živnostenský obzor*, 18. 5. 1907, roč. 7, č. 19, s. 1; H.: *Živnostnictvo a zastoupení v zákonodárných sborech. Časová úvaha se zřetelem k posledním volbám do říšské rady*. Praha : [s. n.], 1907.

hospodářské požadavky živnostnictva.³² Vedle tohoto souladu existovaly však také odlišnosti. Zatímco živnostenská strana trvala na spolupráci se všemi občanskými politickými stranami, přičemž preferovala kooperaci s agrárníky jako se stavovskou stranou venkova, Zemská jednota tuto zásadu uznávala pouze v teoretické rovině, neboť v praxi plnila s trochou nadsázky funkci expozitury mladočeské strany, která ve svých řadách soustředila údajně až 90 % z politicky organizovaných živnostníků. Jako zásadní se však jeví spor obou organizací o právo na nominaci kandidátů poslanectví a následně na řízení živnostenských poslaneckých klubů. Vedení živnostenské strany tuto pravomoc pochopitelně nárokovalo pro sebe jako politický subjekt. Vedení Zemské jednoty ji reklamovalo pro sebe z pozice největší, nejdůležitější, a tudíž řídicí organizace živnostenského hnutí, jíž je podřízena také živnostenská politická strana jako jeden z mnohých, řadových subjektů pohybujících se v živnostenském hnutí.

V praxi Strana pokrokového a neodvislého živnostnictva podpořila takové uchažeče, u nichž identifikovala nějakou, třeba i vzdálenou, vazbu na starý střední stav. Někdy se deklarovala také jako hospodářská strana, neboť sledovala hospodářský profit³³ svých členů a stoupců. Stranická politická příslušnost kandidáta nehrála při nominaci zásadní roli. V tomto smyslu byla vlastně politicky bezbarvou. S vyjednáváním o volební partnerství neměla dobré zkušenosti. Nakonec vždy zjistila, že za vstřícností partnera se ve skutečnosti skrývala volební taktika. Vycítila, že spoluhráč chce ze součinnosti získat profit jen pro sebe. Teprve v dalším období, až po zániku Strany pokrokového a neodvislého živnostnictva, se situace začala měnit a další živnostenské strany začaly po kandidátovi poslanectví požadovat nejen ztotožnění se s jejich programem, ale také s jejich politikou, a vyžadovaly, aby kandidát neměl jakékoliv vazby na jiné politické směry a organizace. Pouze profesní příslušnost politika ke stavu jako kvalifikační kritérium nestačila. Zdá se, že zásadní vliv na změnu myšlení měly důsledky volební reformy z r. 1907, resp. proces politické diferenciaci živnostnictva. Zakládání satelitních organizací živnostníků etablovaných politických stran přispělo k budování vlastní politické identity. Skutečností však je, že v Čechách se až do války, na rozdíl od Moravy, toto nové pojetí vazby kandidáta poslanectví na stranu v praxi neprosadilo.

K etické rovině politické soutěže

Už jsme konstatovali, že Strana pokrokového a neodvislého živnostnictva se zformovala v opozici vůči Zemské jednotě řemeslných a živnostenských společenstev, která fungovala jako ústředí sítě povinných stavovských nepolitických organizací (živnostenských společenstev) vznikajících na základě novely živnostenského řádu z r. 1883. Společenstva navazovala na zrušené cechy³⁴ a měla uspokojovat odborné

³² Stavovská organizace živnostenská. In *Český řemeslník*, 25. 9. 1909, roč. 13, č. 39, s. 1 – 2.

³³ Živnostníci po etablovaných politických stranách požadovali přijetí jejich „hospodářsko-stavovského programu“ a pochopitelně následně předpokládaly jeho realizaci, resp. úsilí o jeho prosazení. S výjimkou sociální demokracie byli ochotni se domluvit o volební podpoře s každou politickou stranou, která tento závazek přijme. Srov. např. Živnostnictvo v minulých volbách. In *Stredočeský živnostník*, 25. 5. 1907, roč. 6, č. 21, s. 1 – 2.

³⁴ ŠEVČÍK, Václav. *Historie cechovního zřízení řemesel a obchodu*. Sušice : vl. n., 1925.

zájmy živnostníků. Novelty živnostenského řádu doporučovaly dobrovolné sdružování těchto jednotek na vyšších organizačních stupních (nejčastěji okresním, nebo na bázi společné profese) až do úrovně země.³⁵ Proto Zemská jednota řemeslných a živnostenských společenstev v Čechách (založena v r. 1895) – vedle zemských profesních svazů – představovala, společně se Zemskou jednotou českých obchodních grémií v Království českém (zal. 1896), vrcholný článek závazné organizace živnostníků. Obě zemská ústředí prezentovala základní požadavky živnostníků a obchodníků na četných sjezdech za účasti říšských a zemských poslanců, vydávala vlastní tisk,³⁶ řídila svépomocné živnostenské akce a podněcovala další četné aktivity ve prospěch těchto vrstev. Zemská jednota už díky své početnosti, opírala se o 459 společenstev se 70 000 členy (1903),³⁷ byla v až nepřehledné třísti různých živnostenských organizačních nejvýznamnějším mluvčím živnostenského hnutí. Před válkou ji tisk označoval jako největší živnostenskou organizaci v Rakousku a střední Evropě (asi 1 200 společenstev se 100 000 členy).³⁸

Jihočeské živnostnictvo považovalo organizační model (tedy i Zemskou jednotu) založený na popření principu dobrovolnosti vzniku struktur (společenstev a grémií) za zastaralý, překonaný a nevyhovující dobovým poměrům. Negativně hodnotilo fakt, že do Zemské jednoty nevstoupila všechna společenstva, údajně kvůli pragocentrickým tendencím v jejím chování a vystupování; proto prosazovalo myšlenku organizační přestavby Zemské jednoty na bázi decentralizace řízení. Vádilo mu také, že mimo společenstevní organizační rámec zůstávaly živnostenské spolky, jednoty a korporace vzniklé na základě spolkového zákona. Model nenabízel ani možnost organizačně podchytit jednotlivce, malé podnikatele nebo jejich podporovatele a příznivce.

Oba subjekty, politická strana i Zemská jednota, měly v podstatě shodný cíl, chránit starý střední stav před nebezpečím zániku v důsledku konkurence kapitalistické velkovýroby a zajistit jeho prosperitu. Východisko hledaly v precizaci zákonů. Jejich představa o tom, jak vlastní program prosadit do reálného života, byla odlišná. Zemská jednota chtěla dosáhnout úspěchu formulací petic a vysíláním deputací živnostníků na zastupitelské a správní orgány. Živnostnictvo sjednocené kolem českobudějovického politického centra tuto taktiku označovalo za škemrání, žadonění a nedůstojné doprošování. Žádalo energický postup a hovořilo o svépomoči. Vytyčilo požadavek ustavit funkční politickou organizaci s krajskými a místními články, kterou ztotožnilo s živnostenskou politickou stranou. Chtělo mít v zádech masovou podporu malých podnikatelů. Toužilo po vlastní politické reprezentaci v podobě zemských a říšských poslanců, kteří už díky svému profesnímu původu

³⁵ GRUBER, Josef. *O vývoji živnostenského zákonodárství v Rakousku a o cílech reformy živnostenské*. Praha : Obchodní a živnostenská komora, 1904; Rebec, Tomáš (ed.). *Řád živnostenský. Vydání textové se zřetelem k příslušným zákonům a nařízením*. Praha : Josef Springer, 1912.

³⁶ Zemská jednota řemeslných a živnostenských společenstev vydávala od r. 1897 svůj Věstník jako dvou týdeník. Jeho redaktorem byl krátce významný český spisovatel a novinář Jakub Arbes (1840 - 1914) pocházející z rodiny ševcovského mistra, jehož v r. 1898 nahradil knihtiskař a nakladatel Emanuel Stivín (1848 - 1925). Jeho pak vystřídal Julius Tvrzník. Ten místo opustil v r. 1913 na protest proti přechodu jednoty do vlivu národně sociální strany.

³⁷ Obrana. In *Český řemeslník*, 30. 4. 1903, roč. 7, č. 9, s. 2.

³⁸ Zemská jednota národně sociálního živnostnictva. In: *Živnostenské noviny*, 5. 11. 1911, roč. 4, č. 48, s. 1.

budou příslušníkům svého stavu rozumět, budou vybaveni praktickými zkušenosti z živnostenské výroby a budou schopni ovlivnit dikci zákonů ve prospěch středního stavu. Strana pokrokového a neodvislého živnostnictva vznikla nejen jako oponent Zemské jednoty, ale současně vystoupila s ambicemi převzít její roli a stát se vůdčí silou živnostenského hnutí.

Celá historie Strany pokrokového a neodvislého živnostnictva je poznamenána konfrontačními střety se Zemskou jednotou. Byla nerovným zápasem³⁹ o pozici hlavního reprezentanta a mluvčího živnostnictva, v němž se střídaly fáze konfrontace s pokusy o nalezení konsensu.

Vzájemná animozita se promítala do téměř permanentních tiskových polemik na stránkách Českého řemeslníka⁴⁰ a Jihočeského živnostníka⁴¹ a později Živnostenského obzoru,⁴² které neřešily pouze rozdílné názory na odborné problémy, ale sklouzávaly většinou do osobní roviny. Jihočeský živnostník Zemskou jednotu viděl jako „eldorádo lenochů a cizopasníků“ nemající ponětí o organizační práci a potřebách živnostníků. Tiskový spor mezi redaktorem Jihočeského živnostníka Juliem Tvrzником a Zemskou jednotou, nařčenou ze zpronevěry peněz, skončil před soudem. Pražské ústředí jednoty ho sice vyhrálo, ale Tvrzník raději vydávání novin zastavil, aby se nemusel omluvit.⁴³ Vzájemné vztahy obou organizací těžce poškodily zvláště události na 2. sjezdu strany 11. – 12. června 1905 v Nymburce, na němž mělo dojít k oficiálnímu ustavení strany. Jeho průběh poznamenaly bouřlivé scény a střety na hranici fyzického napadení, které byly vysvětleny jako intriky ze strany Zemské jednoty a mladočeské strany. Účastníci sice schválili utvoření Zemského politického klubu řemeslnictva a živnostnictva Království českého, ovšem hlavní bod sjezdového jednání se splnit nepodařilo.⁴⁴

Pokusy o urovnání vzájemných vztahů měly pragmatický základ a dohody krátké trvání. Na 1. sjezdu strany konaném 13. – 15. srpna 1904 v Českých Budějovicích byla Zemské jednotě předložena nabídka na vytvoření „České živnostenské ligy“ jako ústředí českého živnostnictva. Koncept počítal se vznikem střeškové organizace na základě spojení či úzké spolupráce obou subjektů. Vedení Zemské jednoty

³⁹ Shora uvedená čísla o početnosti Zemské jednoty doplňují následující údaje publikované v tisku z r. 1911, zřejmě tedy nepřesné, nicméně alespoň rámcově ilustrativní. V Koruně české mělo působit kolem 200 000 českých živnostníků, z nichž jen 6 % bylo politicky organizovaných. Členskou základnu obou politických živnostenských stran v Čechách a na Moravě tvořilo údajně asi 10 000 živnostníků. Nejpočetnější živnostenský satelit národních sociálů soustředil kolem 5 000 živnostníků, ostatní byly početně slabší. Chybou tohoto přehledu je absence údaje o počtu živnostníků v mladočeské straně, neboť založení její satelitní organizace se tehdy teprve chystalo, a tak její členská základna je pomínuta. Srov. Zemská jednota národně sociálního živnostnictva. In *Živnostenské noviny*, 5. 11. 1911, roč. 4, č. 48, s. 1.

⁴⁰ Jednalo se o tiskového mluvčího Zemské jednoty řemeslnických a živnostenských společenstev v Praze.

⁴¹ Tiskový orgán Strany pokrokového a neodvislého živnostnictva. Vycházel v Českých Budějovicích od r. 1901 s cílem založení strany připravit.

⁴² Jihočeský živnostník po vzniku Zemské rady řemeslnictva a živnostnictva v r. 1903 změnil vydavatele a současně i název na Živnostenský obzor. V r. 1907 přestal vycházet a fúzoval s Českým živnostníkem.

⁴³ Přátelé! Živnostníci! In *Živnostenský obzor*, 3. 10. 1903, roč. 1, č. 1, s. 1; Skončení trestní pře tiskové. In *Český řemeslník*, 3. 9. 1903, roč. 7, č. 20, s. 8.

⁴⁴ Po Nymburském sjezdu. In *Český řemeslník*, 6. 7. 1905, roč. 9, č. 14, s. 1 – 2; Smír a shoda. In *Český řemeslník*, 30. 8. 1906, roč. 10, č. 18, s. 1 – 2; Nymburský sjezd. In *Živnostenský obzor*, 27. 6. 1905, roč. 5, č. 26, s. 2 – 5; 7. 7. 1905, roč. 5, č. 27, s. 1 – 2.

návrh nepřijalo. Nové pokusy o smíření se Zemskou jednotou se objevily v období před říšskými volbami v l. 1907. Oba subjekty si uvědomovaly, že úspěch živnostenským kandidátům může přinést pouze společný postup živnostnictva. Vyjednávání podílu strany na činnosti Ústředního volebního výboru živnostenského jako instituce Zemské jednoty však ztroskotalo.⁴⁵

Zánik strany

Důvody vedoucí k zániku Strany pokrokového a neodvislého živnostnictva českého v r. 1907 a okolnosti provázající tento proces, nejsou známy. O likvidaci strany de facto rozhodlo její vedení, které 22. září 1907 uzavřelo dohodu s dosavadním hlavním konkurentem, Zemskou jednotou řemeslnických a živnostenských společenstev o tzv. nové organizaci živnostnictva v Čechách.⁴⁶ Můžeme pouze spekulovat, že svou roli sehrála frustrace z výsledků říšských voleb a příprava společného postupu v nadcházejících volbách do českého zemského sněmu (1908).⁴⁷ Na rozhodnutí mohlo mít vliv poznání, že strana nemůže ve svém boji se Zemskou jednotou zvítězit a převzít roli vůdčí síly živnostenského hnutí. Snad se projevilo vnitřní pnutí v Zemské živnostenské radě. Jisté je pouze to, že Strana pokrokového a neodvislého živnostnictva přestala vystupovat na veřejnosti a do budoucna měly živnostenské hnutí usměrňovat dva kooperující subjekty: Zemská jednota řemeslnických a živnostenských společenstev v čele s předsedou, staročechem Josefem Jirousekem (1845 - 1917),⁴⁸ a Zemský ústřední svaz řemeslnických a živnostenských besed, jednot a spolků v Království českém se sídlem v Praze.⁴⁹ Ten se stal novým ústředím živnostenských organizací vzniklých na bázi spolkového zákona. Do tohoto útvaru následně přešla jedna z páteřních organizací Strany pokrokového a neodvislého živnostnictva Zemská živnostenská rada řemeslnictva a živnostnictva. Druhý pilíř strany, Zemský politický klub řemeslnictva, živnostnictva a obchodnictva v Království českém, v první fázi redukoval své aktivity na region jižních Čech,

⁴⁵ Po Nymburském sjezdu. In *Český řemeslník*, 6. 7. 1905, roč. 9, č. 14, s. 1 - 2; Smírná nálada živnostenské rady v Českých Budějovicích v pravém světle a nepopíratelné pravdě. In *Český řemeslník*, 6. 12. 1906, roč. 10, č. 25, s. 2; 20. 12. 1906, roč. 10, č. 26, s. 3 - 4; Smír českého živnostnictva? In *Živnostenský obzor*, 8. 2. 1907, roč. 7, č. 6, s. 2 - 3.

⁴⁶ Živnostnictvo české jednotně organizováno! In *Český řemeslník*, 12. 10. 1907, roč. 11, č. 41, s. 1 - 2.

⁴⁷ Vedení strany rozhodlo, že pro volby do českého zemského sněmu v roce 1908 upustí od separátního postupu, vytvoří se Zemskou jednotou společný volební výbor a podřídí se taktice společného vyjednávání o živnostenských kandidaturách se všemi občanskými politickými stranami. Zemská konference Strany pokrokového živnostnictva českého. In *Živnostenský obzor*, 23. 8. 1907, roč. 7, č. 30, s. 1 - 2; Našemu řemeslnictvu, živnostnictvu a obchodnictvu! Českému voličstvu! In *Český řemeslník*, 8. 2. 1908, roč. 12, č. 6, s. 1 - 2.

⁴⁸ Josef Jirousek. In *Český řemeslník*, 23. 11. 1905, roč. 9, č. 24, s. 1 - 2; Sedmdesátiny. In *Národní politika*, 26. 11. 1915, roč. 33, č. 327, s. 6; Josef Jirousek. In *Národní politika*, 1. 3. 1917, roč. 35, č. 58, s. 4; Včera v noci zemřel. In *Národní listy*, 28. 2. 1917, roč. 57, č. 57, s. 3. Vyučený krejčí, od r. 1901 poslanec českého zemského sněmu, dlouholetý člen pražské městské rady a v l. 1906 - 1909 náměstek starosty Prahy, funkcionář řady živnostenských spolků a společenstev.

⁴⁹ Předsedou Zemského ústředního svazu byl krátce agrárník Josef Dürich, ale brzy ho ve funkci nahradil František Horák (1865 - 1933). Živnostenský obzor splynul s Českým řemeslníkem ve společný tiskový orgán sjednoceného českého živnostnictva. - K Horákově postavě srov. MAREK, Pavel. *Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská v politickém systému ČSR v letech 1918 - 1938*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1995, s. 151 - 152.

avšak v r. 1909 přešel s modifikovaným názvem jako Politický klub živnostníků pro Království české do Strany živnostnictva a obchodnictva českoslovanského.

Od druhé poloviny roku 1907 nemáme o existenci Strany pokrokového a neodvislého živnostnictva českého žádné zprávy.⁵⁰ České straně živnostenské v Království českém (1905 - 1907), která jistou dobu působila paralelně po jejím boku, nebylo souzeno převzít její roli, neboť zanikla zhruba ve stejné době. V r. 1908 se objevila Strana obchodnictva českoslovanského vedená Josefem Václavem Najmanem (1882 - 1937).⁵¹ O rok později se sice transformovala ve Stranu živnostnictva a obchodnictva českoslovanského, která existovala až do války, ale ani tento krok jí nepomohl k tomu, aby mohla být označena za prosperující a úspěšnou organizaci dominující živnostenské scéně nebo třeba prosazující se mezi jinými českými politickými stranami. Význam Zemské jednoty řemeslnických a živnostenských společenstev v důsledku politické diferenciaci živnostenského hnutí a vytváření živnostensko-obchodnických odborů (satelitů) politických stran po říšských volbách v roce 1907 výrazně poklesl.⁵² Živnostenské hnutí v Čechách v letech před 1. světovou válkou charakterizuje roztržitost, nadbytečnost organizačních struktur a vypjatá politická soutěž.

Závěr

Naším záměrem bylo shrnout základní údaje o vzniku a existenci první české politické strany založené skupinou českých živnostníků usilujících o politizaci živnostenského hnutí. Zjistili jsme, že byla výsledkem apologetických tendencí příslušníků malovýroby pocitujících existenční ohrožení moderní průmyslovou velkovýrobou a požadujících ochranu a pomoc ze strany státní a zemské administrativy. Její existence odrážela pokračující proces politické diferenciaci české společnosti, který v případě tzv. starého středního stavu v letech před 1. světovou válkou akceleroval. Evokací historie Strany pokrokového a neodvislého živnostnictva českého jsme provedli sondu do českého živnostenského hnutí a demonstrovali jeho organizační heterogenitu provázenou názorovou nejednotou a spory mezi organizátory.

Tato skutečnost komplikovala a oslabovala programové úsilí a prestiž hnutí. Zjistili jsme, že uvnitř samotného hnutí se nejednalo prioritně o diference vznikající z hledání optimálního politického směřování nebo příklonu k některému z politických táborů,⁵³ do nichž byla česká společnost rozdělena, ale vyplývaly převáž-

⁵⁰ Srov. Rozhledy živnostenské. In *Nový věk*, 15. 11. 1907, roč. 1, č. 7, s. 4.

⁵¹ MAREK, Pavel. K politickému profilu Josefa Václava Najmana. In *Východočeské listy historické*, 1997, Vol. 11 - 12, s. 35 - 43; JAKUBEC, Ivan. Josef Václav Najman, představitel české a československé obchodnické a živnostenské elity první poloviny 20. století. In *Ekonomická revue*, 2007, roč. 10, č. 1, s. 72 - 79.

⁵² V roce 1912 museli mladočeši přenechat své pozice ve vedení jednoty národním sociálům a její ústřední postavou se stal poslanec této strany Jan Slaviček (1875 - 1959). - K osobnosti srov. LUFT, Robert. Jan Slaviček. In LUFT, Robert. *Parlamentarische Führungsgruppen und politische Strukturen in der tschechischen Gesellschaft*, Bd. 2. München : Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2012, s. A314 - A316.

⁵³ Zemská jednota řemeslnických a živnostenských společenstev v království Českém sice působila pod patronátem Národní strany svobodomyšlné, avšak nakonec i ona postupovala, jak ukazuje analýza jejího chování v kampaních před volbami, pragmaticky. Srov. Konference delegátů Zemské jednoty společenstev s poslanci strany svobodomyšlné, kteří se zabývají záležitostmi živnostenskými. In *Věstník Zemské jednoty řemeslnických a živnostenských společenstev v království Českém*, 25. 2. 1898, roč. 2, č. 5, s. 1 - 3; Druhá konference delegátů Zemské jednoty společenstev s poslanci strany svobodomyšlné,

ně z důvodů osobní antipatie předáků. Organizační podoba strany a její politika v rámci živnostenského hnutí i českého předválečného politického systému odrážela proces hledání vlastní identity.

Tištěné prameny

- H.: *Živnostnictvo a zastoupení v zákonodárných sborech. Časová úvaha se zřetelem k posledním volbám do říšské rady*. Praha : [s.n.], 1907.
O organizaci živnostnictva. Řeč živnostníka Emanuela Šmuclera přednesená při ustavující Valné hromadě Sdružení českých živnostníků pro království České na Kladně, dne 4. června 1905. Smíchov : E. Šmucler, 1905.
První manifestační sjezd neodvislého pokrokového a programového živnostnictva v Českých Budějovicích. České Budějovice : vl. n., 1904.

Tisk

- Budivoj*, 1904
Český řemeslník, 1901 - 1908
Jihočeský živnostník, 1901 - 1903
Moravský živnostník, 1906
Národní listy, 1906, 1917, 1932
Národní politika, 1915, 1917
Národní obec, 1913 - 1914
Nový věk, 1907
Plzeňský živnostník, 1902 - 1904
Reforma, 1925
Středočeský živnostník, 1902 - 1907, 1927
Věstník Zemské jednoty řemeslnických a živnostenských společenstev pro království České, 1898
Živnostenská politika, 1912 - 1914
Živnostenské rozhledy, 1919
Živnostensko-řemeslnické zájmy, 1909
Živnostensko-obchodnické rozhledy, 1924
Živnostenský buditel, 1913
Živnostenský obzor, 1903 - 1907
Živnostník, 1893

Literatura

- DÜRICH, Jiří. *Vítěz, který prohrál: poslanec Josef Dürich*. [Česko] : J. Dürich, 2009.
GIDDENS, Anthony - SUTTON, Phillip W. *Sociologie*. Praha : Argo, 2013.

---

kteří se zabývají záležitostmi živnostenskými. In *Věstník Zemské jednoty řemeslnických a živnostenských společenstev v království Českém*, 7. 4. 1898, roč. 2, č. 8, s. 1 - 3.

- GRUBER, Josef. *O vývoji živnostenského zákonodárství v Rakousku a o cílech reformy živnostenské*. Praha : Obchodní a živnostenská komora, 1904.
- HLAVAČKA, Milan a kol. *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době*. Praha : Historický ústav, 2014.
- JAKUBEC, Ivan. Josef Václav Najman, představitel české a československé obchodnické a živnostenské elity první poloviny 20. století. In *Ekonomická revue*, 2007, roč. 10, č. 1, s. 72 – 79.
- KOPÁČEK, Petr. Politické působení Karla Práška v letech 1901 – 1918. In *Moderní dějiny*, 2005, roč. 13, č. 1, s. 29 – 119.
- KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914*. Praha : Argo, 1996.
- KREJČÍ, Oskar. *Kniha o volbách*. Praha : Victoria Publishing, 1994.
- LUFT, Robert. Antonín Zázvorka. In LUFT, Robert. *Parlamentarische Führungsgruppen und politische Strukturen in der tschechischen Gesellschaft*, Bd. 2. München : Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2012, s. A429 – A431.
- LUFT, Robert. František Žemlička. In LUFT, Robert. *Parlamentarische Führungsgruppen und politische Strukturen in der tschechischen Gesellschaft*, Bd. 2. München : Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2012, s. A433 – A434.
- LUFT, Robert. Jan Slavíček. In LUFT, Robert. *Parlamentarische Führungsgruppen und politische Strukturen in der tschechischen Gesellschaft*, Bd. 2. München : Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2012, s. A314 – A316.
- MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781 – 1914*. Praha : Karolinum 2010.
- MALÍŘ, Jiří. Systém politických stran v českých zemích do roku 1918. In MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol. *Politické strany, 1. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*. Brno : Doplněk, 2005, s. 17 – 57.
- MAREK, Pavel. *Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská v politickém systému ČSR v letech 1918 – 1938*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1995.
- MAREK, Pavel. K politickému profilu Josefa Václava Najmana. In *Východočeské listy historické*, 1997, Vol. 11 – 12, s. 35 – 43.
- MAREK, Pavel. K založení živnostenské strany na Moravě. In *Časopis Matice moravské*, 1983, roč. 102, č. 1 – 2, s. 55 – 70.
- MAREK, Pavel. Počátky politizace českého živnostenského hnutí. In *Pocta Josefu Poliškému*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1996, s. 113 – 118.
- MAREK, Pavel. *Politicko-organizační aktivity českých městských středních vrstev v letech 1918 – 1938*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1996.
- REBEC, Tomáš (ed.). *Řád živnostenský. Vydání textové se zřetelem k příslušným zákonům a nařízením*. Praha : Josef Springer, 1912.
- ŘEHÁČEK, Karel. Plzeňský učitel a menšinový politik Josef Čipera. In *Časopis Společnosti přátel starožitností*, 2010, roč. 118, č. 1, s. 26 – 32.
- ŠANDEROVÁ, Jadwiga. Hlavní proudy teorie a výzkumu sociální stratifikace. In ŠUBRT, Jiří a kol. *Soudobá sociologie, 2. Teorie sociálního jednání a sociální struktury*. Praha : Karolinum, 2008, s. 277 – 308.
- ŠANDEROVÁ, Jadwiga. *Sociální stratifikace: problém, vybrané teorie, výzkum*. Praha : Karolinum, 2000.
- ŠEVČÍK, Václav. *Historie cechovního zřízení řemesel a obchodu*. Sušice : vl. n., 1925.
- ŠLEHOFER, Lukáš. *Gustav Habrman. Cesta sociálního demokrata od anarchismu k revizionismu*. Praha : Ústav českých dějin FF UK, 2009. Dostupné na internete: <<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/79921/?lang=en>> [5. 2. 2021].
- TOMEŠ, Josef. *Nás bylo málo jen, než přišly tisíce...: Česká strana státoprávně pokroková (1908 – 1918)*. Praha : Academia, 2018.
- URBAN, Otto. *Česká společnost 1848 – 1918*. Praha : Svoboda, 1982.

Internet

<[https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Stratifikace_soci%C3%A1ln%C3%AD_\(MSGS\)](https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Stratifikace_soci%C3%A1ln%C3%AD_(MSGS))> [28. 1. 2021].
<https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/407670/mod_resource/content/1/Soci%C3%A1ln%C3%AD%20stratifikace%20a%20soci%C3%A1ln%C3%AD%20mobilita.pdf> [28. 1. 2021].
<<https://pam.plzne.cz/stavitel/110-josef-a-vaclav-paskovi>> [5. 2. 2021].

SUMMARY

On the Political Culture of the Czech Trade Movement: A History of the Progressive and Independent Czech Traders' Party

This study is a probe into the beginnings of the politicization of the Czech trade movement in Bohemia at the turn of the 19th and 20th centuries. Efforts to establish an estates political party, the membership base of which would be traders, craftsmen and merchants, followed the process of political differentiation in Czech society, taking place in the 1890s and resulting in the establishment of a number of new political parties in Bohemia (1894 Christian Social, 1897 National Catholic, 1897 National Social, 1897 Radical Progressive, 1899 Constitutionalist and Agrarian, 1900 Realistic People's) and the constitution of five political groups (National Liberal, Catholic, Social Democratic, Agrarian and National Social). At the beginning of the 20th century, the process of forming new political parties was completed by the regrouping of forces in the National Liberal Group through the establishment of the Czech Progressive Party (*Česká strana pokroková*, 1906) and the Czech Constitutionalist Progressive Party (*Česká strana státoprávněpokroková*, 1908), but also by the establishment of estates political parties of the Czech traders (the Progressive and Independent Czech Traders' Party - *Strana pokrokového a neodvislého živnostnictva českého*, 1903; the Czech Traders' Party in the Kingdom of Bohemia - *Česká strana živnostenská v Království českém*, 1905; the Czechoslovak Tradesmen' Party - *Strana obchodnictva československého*, 1908 - which was transformed into the Czechoslovak Traders and Tradesmen' Party - *Strana živnostnictva a obchodnictva československého* in 1909). An important factor that significantly affected the process of the politicization of the trade movement was the reform of the electoral rules of 1907. Elections based on universal suffrage drew a new mass of voters into politics. This fact meant a call for its organizational support for political parties. By establishing party-affiliated organizations for traders, they triggered a process of political differentiation in the trade movement. The National Socials were the first to come up with this idea. The Provincial Union of National Social Tradesmen in the Kingdom of Bohemia was established in 1906, which was transformed into the National Trade Community in 1911. The Social Democrats founded the Union of Craftsmen and Traders in 1907, which was followed by the Provincial Union of Traders and Tradesmen in Bohemia and the Organization of Socialist Traders and Tradesmen, which soon became the Free Organization of Socialist Traders. The Catholics incorporated their followers into the Association of Czech Catholic Traders for the Kingdom of Bohemia, from which the Provincial Union of Christian Social Traders split off in 1909. The Constitutionalist Progressive Party also showed interest in small businesses by founding the Union of Czech Independent Trade, Crafts and Business in 1913. The activities of the National Liberal Party and the Czech Agrarian Party also fall into this second wave of the formation of trade factions of political parties. Before the war, the Agrarians managed to form the Provincial Association of Rural Traders in the Kingdom of Bohemia (1914),

and the long-lingering Young Czech Party came with the Provincial Organization of Liberal Tradesmen and Traders in 1913. The affiliated organizations of the above-mentioned political parties were, in fact, formally and by the nature of their activities comparable to the estates political parties of traders and tradesmen. They had their own press, many of them had their own affiliated organizations, and most importantly they could rely on the support of the leadership of their parties as well as the imperial and provincial deputies. Estates political parties of traders and tradesmen had to face competition from established political parties, but they also moved in an organizationally oversized environment of non-political structures of the trade movement, representing their rivals in the sense of opposition to the idea of politicization of the trade movement and the entity that managed to concentrate a vast majority of small producers in its group. The non-political component of the trade movement functioned in two organizational streams. The first represented a network of compulsory non-political estates organizations (trade and business associations) established on the basis of an amendment to the Trade Licencing Regulation of 1883. Their headquarters were the Provincial Union of Craft and Trade Associations in Bohemia (founded in 1895) and the Provincial Union of Czech Business Associations in the Kingdom of Bohemia (founded in 1896). Both central organizations presented the basic requirements of traders and tradesmen at numerous congresses via the participation of imperial and provincial deputies, published their own press material, conducted self-help trade events and encouraged numerous other activities for the benefit of small entrepreneurs. The second basic line of association was represented by non-political organizations established under federal law on a voluntary basis. They were formed mostly as a reaction to the dissatisfaction of traders and tradesmen with trade and business associations, which addressed the statutory professional issues and did not offer them the opportunity to satisfy their other interests and needs related to both their work and leisure activities. It was an almost confusing fragmentation of local groupings which were covered by the Provincial Central Union of Craft and Trade Discussions, Unions and Associations in the Kingdom of Bohemia (founded in 1907).

The above facts created an environment for the promotion of the idea and for the success of the estates political party of traders and tradesmen. Although the idea of the estates is a challenge in the period press of trade organizations to associate on the basis of the same or similar professional affiliation and similar social status, and traders' political parties did emerge on this basis, we do not consider it to be the main party-building principle. We are convinced that this role was played mainly by the feeling of danger, the fear of the disappearance of small-scale production in competition with large-scale production and its social consequences for the members of the middle class. The main efforts of honorary political parties of traders in the initial phase of their existence before World War I were therefore aimed at creating their own political representation in the Bohemian Diet and the Imperial Council, which would enforce their programme postulates into legislation. The requirements were not only apologetic in nature but were aimed at creating conditions guaranteeing the development of small business with the generous help of the state and provincial administration. The phenomenon of 'own political representation' gradually evolved and changed. While it was understood to be a representation by a deputy professionally connected with trade production, and that his affiliation to a political party was not a decisive criterion for his support in elections in the 1900s, the process of searching for party identity in the context of traders' political differentiation resulted in the requirement of compulsory membership in the estates political party that included him on its own list of candidates in the period before World War I.

We understand the existence of the Progressive and Independent Czech Traders' Party in the period from 1903 to 1907 as the first attempt to establish a political party by the supporters of the politicization of the trade movement in Bohemia. From the point of view of

internal organization, it was not a classic political party, but a free hybrid of organizations established on the basis of federal law with a common headquarters. In this respect, we can talk about the existence of a pre-party or proto-political party. We consider the formulation of the first party programme of Czech traders to be a positive part of the party's work, although it was focused only on economic issues and deliberately ignored other areas. Its attempts to assert itself through elections were not successful. The unsuccessful search for a relationship with the Provincial Unity of Craft and Trade Associations was crucial for the existence of the party.

prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Ph.D.; Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta, Katedra historie
CZ - 771 80 Olomouc, Na Hradě 5
e-mail: <pavel.marek@upol.cz>